

7) **Anglicized Russian**, a new brand of similar origin, imported and home-made;

8) **Russian English** with its typical word usage, syntax and accent (formerly in the USSR nicknamed as "Intourist English");

9) **Anglicized Ukrussian**, or pidginized "surzhik", an outlaw dragon growing its third head, an inter-Slavic hybrid yielding already to some aspects of English grammar and phonetics;

10) **Ukruslish**, a further and stronger blend which may be as far from any present-day standard as a quarter of vocabulary and is likely to get creolized (become literary) pretty soon.

Shall we vote or wait?

REFERENCES

1. *Bosch, Rodger*. Stephen Hawking: Off Earth by 2110?, available at: <http://cosmiclog.nbcnews.com/news/2010/08/09/4850998-stephen-hawking-off-earth-by-2110?lite>
2. *Chomsky, Noam*. Lecture delivered at the Musical Academy in Madras on 10 November, 2001. Ukrainian translation: Чомські Н. Куди прямує світ? In: Критика, 2002, № 1-2.
3. *Fahey, Mike*. Stephen Hawking Thinks The Earth Should Probably Start Packing, available at: <http://kotaku.com/5609574>.
4. Nobel Prize in Literature, available at: http://en.wikipedia.org/wiki/Nobel_Prize_in_Literature.
5. Stephen Hawking's Warning: Abandon Earth - Or Face Extinction // Big Think. - 6 August, 2010, available at: <http://bigthink.com/ideas/21691>.

Vitaliy Radchuk

ON VERBAL TOOLS TO OPEN OUR PAST AND FUTURE WIDER

The article substantiates a need to widen the arsenal of lingual and logical tools of historical and prognostic kinds of thinking offering to remove some restrictions as biased and braking. It is argued that human history is only enriched with human modal logic, in particular with the Conditional Mood that has been repressed by the objectivists. Also discussed are principles of linguistic futurology that is tabooed by narrow-minded political interest. A study of trends and laws of development in dynamic lingual sphere allows the author to forecast some results of the interaction of Ukrainian, Russian and English in Ukraine. As it always has been under similar circumstances in the past, one observes changes today in each tongue in the media of mixing along with a contest of variants of the future lingual hybrid.

Key-words: past, future, development, law, forecast, history, language, grammar, logic, cognition.

© В. Радчук

Надійшла до редакції 10.01.2013

УДК 133.5:54 + 1(091)

ФЕНОМЕН АЛХІМІЇ ЗАХОДУ В ДІАХРОННОМУ ВИМІРІ

КОСТЯНТИН РОДИГІН,

аспірант кафедри філософії Донецького національного університету

У статті здійснено історико-філософський аналіз специфіки соціокультурного буття феномена алхімії в діахронному вимірі. Показано взаємозв'язок і спадкоємність елліністичної, арабської та європейської алхімії, що дозволяє розглядати їх як конкретно-історичні часопросторові прояви сутнісно єдиного феномена або ланки неперервної традиції, що можна умовно позначити як Західну. Виявлено, що інваріантною рисою алхімії на всіх етапах її історії є містико-езотеричний характер феномена. В іншому феномен проявляє унікальну соціокультурну лабільність, що принципово дозволяє розширити темпоральні межі його існування в специфічних соціокультурних формах до сьогодні.

Ключові слова: феномен алхімії, діахронний вимір, Західна алхімічна традиція.

Постановка проблеми та стан її наукового вивчення. Від XIX ст. до сьогодні феномен алхімії становить значний дослідницький інтерес та є об'єктом всебічного наукового вивчення [1-12]. Зокрема, алхімічна традиція Заходу як певний світоглядний комплекс та соціокультурний феномен може розглядатися як своєрідний місток між минулим та майбутнім - магією та експериментальною наукою [1,

с. vii], гностицизмом та психологією несвідомого [13, с. 201-202], міфопоетичною образністю стародавньої філософії та науковими раціональностями Модерну й Постмодерну.

Протягом багатотисячолітнього існування в соціокультурному просторі Старого Світу алхімія набувала вельми різноманітних та несхожих форм і проявів. Це актуалізує постановку питання в дусі

№ 1 (121) січень-лютий 2013 р.

середньовічної дискусії про універсальні: чи дійсно алхімія є принципово єдиним феноменом, або ж існує лише сукупність окремих "алхімії" - елліністичної, індійської, китайської (що, власне, не називалися алхімією), арабської, європейської тощо, - які за випадковим збігом обставин дістали спільної умовної назви? Чи є трансформація цих окремих "алхімії" ґенезою феномена в загальному вимірі, або ж має місце лише послідовна зміна одних феноменів іншими? Якщо ж прийняти гіпотезу щодо сутнісної єдності алхімії як соціокультурного феномена, то як означити фактори детермінації меж, у яких він зберігає тотожність самому собі, та чи дійсно перейде-но Рубікон його існування?

Для відповіді на ці принципові питання доцільно дослідити проблему виникнення феномена, фактори, що обумовлюють його існування на кожному конкретно-історичному етапі, установити ознаки спадкоємності та напрямки трансформації алхімічної традиції.

Метою роботи є виявлення специфіки соціокультурного буття феномена алхімії Заходу в діахронно-му вимірі шляхом історико-філософського аналізу.

Виклад основного матеріалу. Розуміння алхімії як феномена середньовічної культури [9] лежить в основі одного з класичних підходів до його вивчення, тобто розгляд його існування формально обмежується епохою Середньовіччя¹ [9, с. 436]. Однак таке розуміння цього феномена містить ряд внутрішньо суперечливих моментів.

По-перше, виникнення Західної алхімії лежить однозначно поза межами усталеної хронології Середньовіччя - у містичних сутінках елліністичної вчечності задовго до падіння Риму. По-друге, постульований дослідниками XIX - XX ст. занепад та зникнення алхімії протягом XVII - XVIII ст. так само сумнівно збігаються з верхніми межами традиційної хронології Середньовіччя². По-третє, власне поняття Середньовіччя видається щонайменше неоднозначним: хронологічні рамки цієї епохи є плінними та неоднаковими для різних країн, а соціокультурні прояви - неоднорідними. Економіка та культура розвиваються дещо асинхронно, отже, історичні періоди наповзають один на одного [14, с. 12].

Виходячи зі сформульованого В. Оккамом *lex parsimoniae* - "закону ощадливості", найпростішим шляхом зняття цих суперечностей видається перегляд традиційної історико-філософської періодизації Середньовіччя. Зокрема, Ж. Ле Гофф пропонує концепцію Довгого Середньовіччя, розвиток структур якого розглядається в межах від III ст. до середини XIX ст. [14, с. 12], а в основі лежать глибинні соціо-

культурні тенденції буття європейського суспільства [15, с. 71]. Такі широкі часові рамки можуть бути з певними допущеннями співвіднесеними зі згаданими хронологічними межами існування феномена алхімії, і тоді суперечності нібито знімаються.

Однак, суттєві розбіжності в устанавленні меж епохи свідчать і про інше - про невизначеність її дефініції. Критерії *medium aevum* - середніх віків - не є однозначно та чітко визначеними ані суто історично, ані соціокультурно, ані ментально. Відтак, це не додає ясності в розуміння місця та ролі феномена алхімії в культурно-історичному контексті Середньовіччя, натомість забезпечує значний концептуальний простір для філософської рефлексії.

Зокрема, К.Г. Юнг³ подає Середньовіччя як феномен ментального порядку³, що принципово взагалі не припиняє свого існування⁴ [17, с. 298]. Таке бачення Середньовіччя добре корелює й із юнгівським розумінням алхімії як породженням глибинних структур людської психіки.

На відміну від К.Г. Юнга, М. Бердяєв та У. Еко не наполягають на нескінченності "середньовіччя" в людській психіці та колективних установах соціуму, натомість розглядають його буття в дещо іншій площині, постулюючи початок епохи Нового Середньовіччя [18; 19]. Згідно з М. Бердяєвим, на противагу раціональному "дню" Античності та Нового часу Середньовіччя є "нічною" епохою [18, с. 6-7], коли "бувають одкровення, яких не знає день" [18, с. 6-7]. У свою чергу, У. Еко з постмодерністських позицій визначає ознаки сучасної соціокультурної ситуації як типово середньовічні [19]. Утім, незалежно від тієї чи іншої інтерпретації Нового Середньовіччя можна констатувати притаманність сучасній епосі певних рис цієї "містичної ночі" [20].

Порівняльний аналіз ідей Нового соціокультурного Середньовіччя та Довгого ментального Середньовіччя врешті-решт наводить на думку щодо адекватності ідеї нескінченності Середньовіччя в царині людської психіки. У цьому контексті теза про "смерть" феномена алхімії в Новий час уже не видається аксіоматичною та переконливою⁵.

Ключовим пунктом ґенези будь-якого феномена є власне його виникнення. Однак, на відміну від умовної дати початку епохи Середньовіччя, наявної "манією точних дат" [14, с. 10], момент зародження алхімії як синкретичного феномена завжди був невизначеним - прихованим у темряві тисячоліть, розмитим аберациями далеких відстаней. Легенди відносять походження таємного Мистецтва до часів біблійного Адама [3], а історичні свідчення простежуються вглиб віків принаймні до перших століть християнської ери [1].

¹ Причиною обмеження традиційного розгляду європейської алхімії приблизно XII - XV ст. може бути її усталена соціокультурна асоціація з виробленим у Новий час стереотипом "темного" Середньовіччя як утілення невігластва, забобонності та мракобісся [8, с. 28]. Водночас існування алхімії та алхіміків за межами цього терміну історично є достеменно доведеним. Контраверсія ж, що при цьому виникає, чомусь у дивний спосіб лишається поза увагою багатьох дослідників та актуалізує розгляд феномена в діахронному вимірі.

² Якщо початком Середньовіччя зазвичай вважають падіння Західної Римської імперії в 476 р., то кінець цієї епохи пов'язують із різними датами: падінням Константинополя в 1453 р., Колумбовим відкриттям Америки в 1492 р., початком Реформації в Німеччині 1517 р., Англійською революцією 1640 - 1660 рр. тощо. На думку Ж. Ле Гоффа, узагалі "будь-яка періодизація є путями для історика" [14, с. 12].

³ Слово "ментальність", що позначає одне з ключових понять, розроблених в історичних дослідженнях школи "Аналізів", важко перекласти однозначно: це "умонастрій", "мисленнєві установки", "колективні уявлення", "бачення світу". Ментальність - це певний рівень суспільної свідомості, на якій думка не є відмежованою від емоцій та латентних звичок свідомості [16, с. 517-518]. З упровадженням цього поняття "колективне несвідоме отримало "право громадянства" в історичному дослідженні" [16, с. 518], отже, співвіднесення юнгівських міркувань із терміном "ментальність" видається принципово можливим.

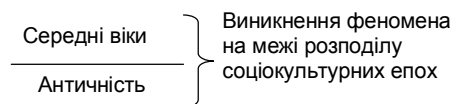
⁴ "Оскільки ми ... не в змозі зазирнути в майбутнє, то нам невідомо, якою мірою ми ще належимо до середньовіччя в найглибшому сенсі цього слова" [17, с. 298].

⁵ "В історії смерть - не таке вже часте явище, позаяк історія - це трансформація і пам'ять", - пише Ж. Ле Гофф [14, с. 14].

Певно, виникнення феномена алхімії припадає на епоху Еллінізму⁶ з характерними для неї греко-єгипетським філософським синкретизмом, розквітом містичних світоглядних течій, певною реміфологізацією філософської думки, переосмисленням класичної античної спадщини [22]. Онтологія зазнає радикальної аксіологізації, а теорія як мистецтво уможгає трансформуватися в теорію як спосіб життя її носіїв [22, с. 94-95]. Суб'єктно-об'єктне відношення вступає в якісно нову фазу розвитку. Дистанція, що відділяє мислення від буття, помітно скорочується та набуває конкретності. Філософська рефлексія сповнюється неприйнятною для класичної суб'єктивності теплою та інтенсивністю особистісного світовідчуття [22, с. 93]. Науково-теоретичний ідеал *знання* (ἐπιστήμη), притаманний класиці, поступається місцем інтелектуально-містичному переживанню, або *гнозису* (γνώσις) [22, с. 94]. Ці симптоматичні процеси не є винятковою прерогативою алхімічної філософії, але, безумовно, окреслюють її принципові риси. У цілому, період елліністичної алхімії можна позначити як містико-фізичну добу з пріоритетністю спекулятивної діяльності над практично-операційною⁷.

В елліністичному світі склався комплекс умов соціокультурного буття феномена алхімії - культурних, ментальних, економіко-правових. Наявність розвиненої містико-фольклорної, економіко-правової, психолого-методологічної та операційно-гносеологічної бази доповнювалася існуванням осередків відносної соціальної стабільності, інтенсифікацією товарно-грошового обігу, елементами вченості світського характеру, формуванням книжкової традиції тощо [23, с. 166].

На перехресті епох і культур відбувся "блискучий синтез платонізму, аристотеліанства та неоплатонізму" [7, с. 248]. В алхімії уможгає вченість Античності зустрілася з амбівалентним абстрактно-конкретним мисленням Середньовіччя. Це дозволяє констатувати межовий, "міжфазний" характер феномена алхімії на початковому етапі його генези:



Окрім традиційно постульованих первнів елліністичної алхімії - античної натурфілософії та предметно-операційної ремісничої практики [24, с. 186-187], слід узяти до розгляду третій, не менш важливий фактор - юдео-християнський світогляд, із яким до певної міри корелювали містицизм неоплатоніків та гностиків [25]. У християнстві К.Г. Юнг бачить найпоказовіший прояв екстравертованої духовної установки Заходу [26, с. 508] - позиції, що не могла не накласти свій відбиток на аксіологічні пріоритети та *modus operandi* алхіміків Західної традиції. Сюди можна включити й арабо-ісламську алхімію, адже вона також базується на релігії авраамічного кореня. За словами Т. Буркхардта, алхімія визнає цінність трьох монотеїстичних релігій та суміщається з ними, не входячи в конфлікт із догматикою [12, с. 43].

Відтак, спільне та відмінне елліністичної та арабської алхімії принципово можна формалізувати діахронною схемою (рис. 1). Двоспрямовані стрілки позначають синхронні взаємовпливи, а одностривані - діахронні зв'язки принципових сутнісноутворюючих чинників.

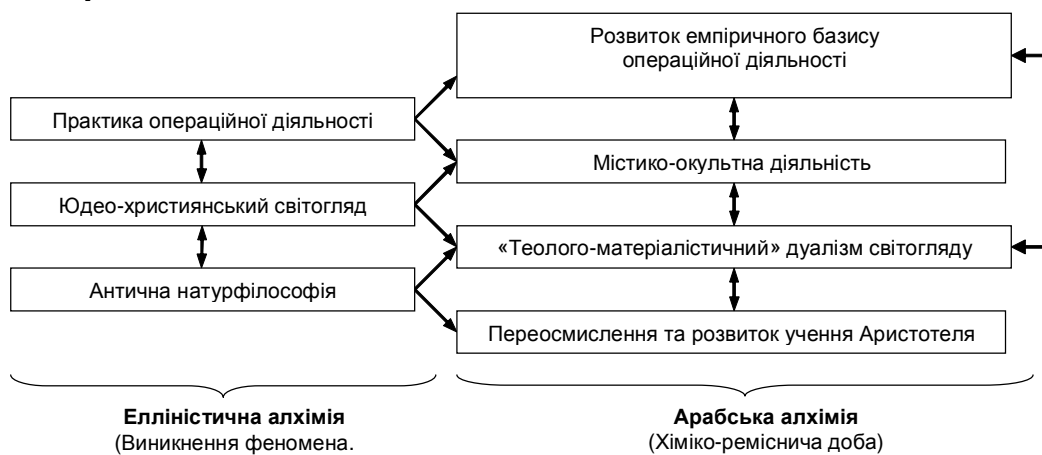


Рис. 1. Сутнісноутворюючі фактори елліністичної та арабської алхімії.

⁶ Утім, слід узяти до уваги застереження М. Блока щодо небезпек "ідола витоків" - намагання пояснювати весь розвиток певного явища, виходячи лише з його походження [21, с. 21-22], - та "ідола удаваної точності": "Найточніший відтинок часу - не обов'язково той, до якого ми прикладаємо найменшу одиницю вимірювання..., а той, що більш відповідає природі предмета" [21, с. 99]. Тут і далі термін "Еллінізм" ужито в розширеному, соціокультурному значенні доби синтезу давньогрецької культури класичної Античності зі спадщиною Стародавнього Сходу та Єгипту, незалежно від перипетій політичної історії. Таке розуміння дозволяє включити до розгляду й римську епоху, коли власне еллінізм як політична система припинив своє існування.

⁷ Характеристичним для цієї епохи є алегоричний стиль "Видінь" Зосими Панополітанського (III ст.) [5], із якого видно, що робота алхіміка відбувається в певній проміжній області між розумом та матерією [6, с. 291].

Протягом VII-XI століть унаслідок арабської експансії феномен алхімії поширився на величезних територіях Азії, Північної Африки та частини Європи. Спадщина елліністичної доби зазнала низки складних, а іноді й суперечливих перетворень - від повного неприйняття до адаптації, переосмислення й, нарешті, розвитку. Проте спадкоємність алхімічної традиції є безумовною. Показовим прикладом цього є листування арабського принца Халіда ібн Язида (VII ст.) з олександрійським монахом Маріаносом [27]. До того ж вважається, що це перший арабський алхімічний текст, перекладений латиною [24, с. 196], - символічна ланка, що з'єднала елліністичну, арабську та європейську

алхімію⁸. Це дозволяє припустити, що історичні реалії проявів елліністичної, арабської, європейської алхімії є не результатом випадкової колізії, а логічно обумовленими етапами генези феномена.

Для доби арабської алхімії, що можна умовно означити як хіміко-ремісничу, принципове значення мали такі фактори.

Розвиток емпіричного базису операційної діяльності. На протигагу містико-фізичній сутності алхімії Еллінізму арабській алхімії властивий примат предметно-операційної діяльності над абстрактно-спекулятивними конструктами. Помітною є прагматизація алхімічної думки та тенденція до певної нівеляції містичної невизначеності. Це яскраво виявляється в стилі алхімічних трактатів цієї епохи, де емпірична рецептурність зазвичай превалює над філософськими абстракціями й алегоріями⁹.

Містико-окультна діяльність. Неправильно вважати арабську алхімію суто раціональним протонауковим феноменом із відсутньою або непритаманною йому містико-алегоричною компонентою. Звісно, вона мала місце нарівні з технохімічною й походила від духовного первня попередніх часів [29], коли *homo divinus*, людина магічна, передувала *homo faber* - людині вправній, що володіла знанням й технічними навичками [8, с. 39]. Не слід забувати й про зв'язки арабської алхімії з духовними практиками суфізму - містико-езотеричної течії в ісламі: зокрема, один із найзначніших алхіміків арабського світу Гебер згадується під титулом аль-Суфі - "суфій" [11, с. 29].

Переосмислення та розвиток учення Аристотеля. Порівняно з елліністичною добою, де провідну роль відігравали неоплатонізм та герметизм, в арабську епоху в алхімії на перший план вийшла багатогранна спадщина Стагірита - його твори збереглися в християн-сретиків та юдеїв, а згодом перейшли до бібліотек мусульманських шкіл і були там добре прийняті [30, с. 14].

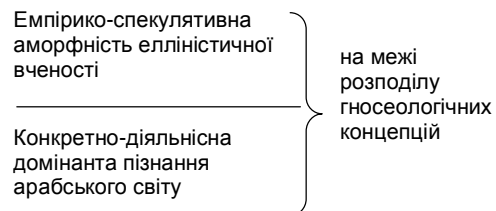
В алхімії чотири елементи-стихії Аристотеля було переформульовано у два основоположні принципи - Сульфур та Меркурій [31]. Сульфур-меркуріальна теорія, авторство якої традиційно віддають Геберу, є, певно, найвагомим внеском арабської алхімії в загальний розвиток алхімічної онтології. Аристотелева доктрина матерії та форми, його уявлення про первинну матерію¹⁰, поняття "природного" та "штучного", принцип "мистецтво наслідує природу" [10, с. 248] розглядалися в контексті теоретичного обґрунтування можливості трансмутації металів. Запе-

речення трансмутації Авіценною з позицій аристотелівської доктрини сталості видів (*species*) - скоріше виняток, що підтверджує загальне правило. Не є достеменно зрозумілим, чи поширював Стагірит сталість видів живих істот на царство металів та мінералів. Натомість його погляди на перетворення елементів-стихій та "приготування" металів у надрах землі виявилися вельми сумісними з алхімічним дискурсом [10, с. 245-249].

"Теолого-матеріалістичний" дуалізм світогляду став іншим важливим наслідком інтерпретації філософії Аристотеля. Найвідоміший арабський перипатетик Аверроес, відомий у середньовічній Європі як Коментатор, заперечував створення світу *ex nihilo* та вважав матерію співвічною з Богом, який актуалізує іманентно наявні в первинній матерії потенційні форми [33, с. 219]. Таке бачення матеріального первоначала пасує до алхімічного міфобразу родючого хаосу *prima materia*. До того ж Аверроес уважав, що філософське знання є прерогативою обра-них і не підлягає розголошенню, оскільки його вульгарне прочитання становить велику небезпеку [33, с. 218-219] - це твердження також є співзвучним із алхімічними установками.

В інтерпретації послідовників Аверроеса це врешті-решт вилилося в концепцію "двоїстої істини" (*duplex veritas*), що стверджувала незалежність істин розуму від істин віри, а отже, - самоцінність пізнання Природи, хоча й не без конфлікту з релігійною ортодоксією [33, с. 224].

Відтак, міжфазний характер феномена алхімії на цьому етапі зберігається, але компоненти цієї взаємодії дещо змінюються:



З арабського світу феномен алхімії нарешті потрапив у соціокультурний простір Європи та міцно вкоренився в ньому. З XII ст. в інтелектуальній Європі завдяки латинським перекладам стали відомими праці арабських авторів із медицини, математики, філософії, астрології та алхімії [2]. Водночас із арабськими трактатами до Європи дійшов майже забутий на той момент відблиск грецької думки [2], для якої характерним було домінування духовного елемента, спрямованість на умоглядно-теоретичні цілі та цінності [34, с. 269]. У новому соціокультурному середовищі алхімія знову трансформувалася під дією комплексу чинників, що визначали інтелектуальний розвиток тогочасної Європи. Цей період може бути означений як природознавчо-християнський (рис. 2).

Вплив арабської науки на європейську був надзвичайно потужним¹¹, що яскраво простежується в європейських алхімічних трактатах, зокрема в ієрархії авторитетів. Сукупний результат аналізу гене-

⁸ Вочевидь, саме у творах Халіда алхімія вперше набула своєї назви [24, с. 196]. Це можна тлумачити в дусі номіналізму - *nomina post rem* (імена після речей) або ж розглядати назву "алхімія" як конкретно-історичну акциденцію стосовно певного сутнісно-інваріантного ядра феномена.

⁹ Показовою є певна єдність форми та змісту, притаманна алхімічним трактатам арабського періоду незалежно від географії походження - від "Книги тасмніці тасмніць" багдадського алхіміка Разеса (IX-X ст.) до трактату Гебера-Іспанця (XIV ст.) "*Summa Perfectionis Magisterii*". Це свідчить про існування на величезному просторі спільної традиції [28, с. 166].

¹⁰ "... мертвий виникає з живого та оцет виникає з вина так само, як із дня ніч. І отже, якщо в такий спосіб одне перетворюється на інше, то воно має повертатися до своєї матерії; наприклад, якщо з мертвого має виникнути жива істота, то він має спочатку обернутися на свою матерію, а потім з неї виникає жива істота; і оцет має перетворитися на воду, а потім із неї виникає вино" [Метафізика VIII, 5] [32, с. 231].

¹¹ Англійський схоласт Аделард Батський (XII ст.), один із перших перекладачів арабських трактатів латиною [33, с. 58], писав, що навіть власні думки змушений приписувати арабам, оскільки це забезпечує принципову можливість сприйняття у вченій спільноті [30, с. 48].

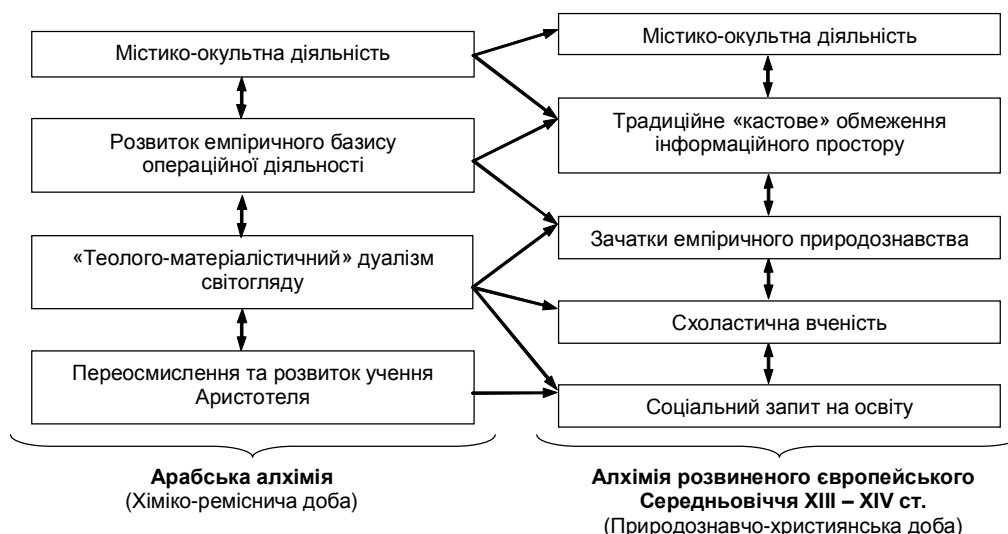


Рис. 2. Чинники генези феномена алхімії в арабо-європейському соціокультурному просторі XI - XIV століть.

зи європейської та арабської алхімії дозволяє введено вважати їх не окремими феноменами, а ланками єдиної традиції.

Як і в арабському світі, на європейському Заході містико-окультна діяльність залишилася впливовим фактором генези феномена алхімії та його зовнішнього соціокультурного сприйняття. Практично всі відомі алхіміки європейського Середньовіччя були фігурантами численних легенд, що пов'язували їх постаті з магією та чорнокнижництвом¹² [35, с. 122-128].

Традиційне "кастове" обмеження інформаційного простору. Передача знання характеризувалася атмосферою закритості, аналогічною до традиційної втаємниченості архаїчної ремісничої практики. Слово "вчений" не мало сучасного значення "науковець", натомість існувало лише як прикметник: "вчений муж", "вчений клерк (= клірик)", що в принципі зрозуміло, оскільки тривалий час фактично монополієм носієм абстрактного знання та писемної культури було духівництво¹³. Фундаментальні знання були прерогативою обраних інтелектуалів, "християнських докторів" [9, с. 361]: ця ситуація цілком корелювала з езотеричним характером алхімічної мовності. Саме представники духівництва, що склали переважну більшість учених людей тієї епохи, були найбільш підготованими до алхімічних вправ¹⁴.

Однак з'являлися й передумови для формуван-

ня світської вченості. Інтенсивний розвиток міст стимулював соціальний запит на освіту, наочним утіленням якого стали перші університети - корпорації викладачів та студентів [30, с. 57]. Університет як осередок ученої культури склав альтернативу замкненому світові монастиря. Поряд із традиційними накопиченням та консервацією скарбів думки почалося активне поширення книжкової культури. Отже, цей чинник вступав у суперечність із попереднім. Книга, що раніше була переважно скарбом, стала інструментом пізнання та поширення знань [30, с. 77-81].

Схоластична вченість продовжувала переосмислення спадщини Аристотеля. Рациональний дух схоластики, позначений певною десакралізацією Природи [30, с. 45], відкривав нове розуміння креативного потенціалу людини. За словами шартрського схоласта Гійома з Конша (XII ст.), Велике діяння - це діяння Творця, Природи або людини-майстра, що наслідує Природу [30, с. 50]. "Мистецтво наслідує Природу", - стверджував Жан де Мен щодо алхімії [38], повторюючи твердження Аристотеля. Рання та висока схоластика IX - XIII ст. не були безплідними інтелектуальними розвідками, відірваними від реальності. Інтелектуал, знавець "вільних мистецтв", трактувався як трудівник або навіть ремісник: *Ars est recta ratio factibilium* - мистецтво є правильним розумінням створюваного (того, що може бути зробленим) [30, с. 53-54]. Таким чином, образ алхіміка - філософа в лабораторії - є лише граничним втіленням цієї метафори та цілком відповідає духові часу.

Теологічне спрямування філософської думки не суперечило розвитку зачатків емпіричного природознавства, оскільки ортодоксальна схоластика шукала гармонії між вірою та розумом, прагнула подолати "теолого-матеріалістичний" дуалізм світогляду. На противагу авероїстській концепції "двоїстої істини" Тома Аквінського не протиставляв дослідження Природи та пізнання Бога, натомість розглядав перше як один зі шляхів останнього: *gratia non tollit naturam sed perficit* - благодать не скасовує природу, а довершує її [30, с. 84]. До речі, авторитет Аквіната поширювався й на алхімічне середовище: учень видатного схоласта й класика алхімії Альбер-

¹² Можливо, першим героєм подібних легенд був монах Герберт (кінець X ст.), що навчався арабської мудрості в Іспанії, а згодом став папою Сильвестром II [8, с. 159; 33, с. 51-52]. Вочевидь, він був одним із перших відомих алхіміків Європи [8, с. 51], а це дозволяє віднести початок проникнення перших зерен алхімічного знання в Європу принаймні на століття раніше загальноприйнятої дати - XI ст., яким датується робота алхіміка при дворі архієпископа Адальберта Бременського [36, с. 21].

¹³ Це принципово співвідноситься з тричленною схемою суспільства за Адальбероном Ланським (XI ст.), у якій *oratores*, "ті, хто молиться", опікуються духовним здоров'ям суспільства та є його неодмінною частиною поряд із *bellatores*, лицарями, та *laboratores*, трудівниками [30, с. 7].

¹⁴ Історичним свідченням цього є "Оповідь Слуги каноніка" Дж. Чосера [37], де водночас фігурують двоє алхіміків-каноніків та священник, у якого сприйняття Таємниці алхімії не викликає жодного внутрішнього спротиву.

та Великого традиційно вважався автором декількох трактатів із герметичного Мистецтва¹⁵.

Алхімія стала "вінцем середньовічної вченості" [41], однак вінцем неофіційним. Герметичне Мистецтво ніколи не входило до переліку офіційних "університетських" дисциплін та оцінювалося Церквою, владою й соціумом вельми неоднозначно¹⁶. Виходить, що "вінець" середньовічної вченості слід шукати на її периферії:

Офіційна схоластична вченість } на межі розподілу офіційної та неофіційної складових знання
Позаканонічне знання }

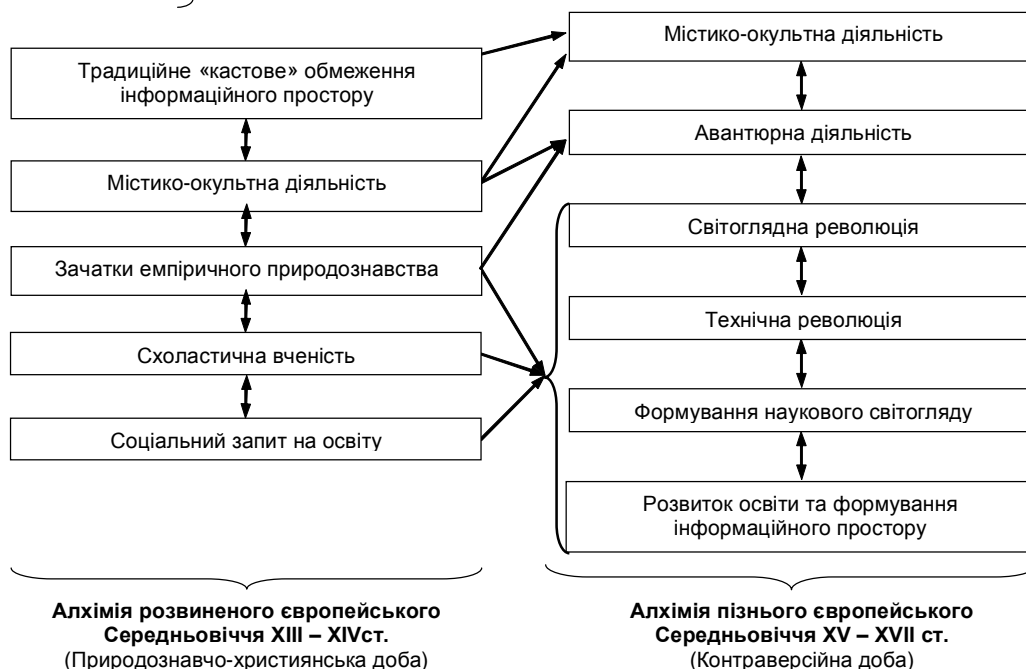


Рис. 3. Принципові фактори детермінації буття феномена європейської алхімії, їх зв'язок та трансформації протягом Середньовіччя.

націю. На алхімічному ґрунті розгорталася авантюрна діяльність численних шукачів золота - від ентузіазму відносно чесних, але малоосвічених "паферів", або "суфлерів"¹⁷, до відвертого шахрайства. Ці тенденції зумовили негативне соціокультурне сприйняття профанованої алхімії в загальноєвропейському

¹⁵ За легендами, Альберт Великий створив магіко-механічного андроїда, що міг мислити та розмовляти, але був знищений Томою. Попри це, уважалося, що Альберт передав своєму учневі секрети Великого Діяння [39, с. 112] і той написав трактати "Про Камінь Філософів" та "Про мистецтво алхімії" [40].

¹⁶ У пізніші часи це було віддзеркалено В. Гюго в образі архідякона Клода Фролло, що "пройшов майже все коло людських знань позитивних, офіційних, дозволених законом" і "вичерпавши все *fas* [дозволене - лат.] людського пізнання, ... на смілився проникнути в *nefas* [недозволене]" [42, с. 136]. На споконвічне суперечливе співіснування офіційної та неофіційної науки звертав увагу Л. Февр: поряд із університетським знанням завжди існувало й знання таємне, вільне, еретичне [43, с. 391].

¹⁷ "Пафферами", або "суфлерами" (від англ. *to puff* або франц. *souffler* - дмухати, роздмухувати), на протипагу "герметичним філософам" в алхімічній традиції називалися представники тієї категорії алхіміків, що бачили у Великому Діянні лише шлях матеріального збагачення, і тому прагнули максимального прискорення процесів без належного врахування прихованих ритмів Природи.

Наступний період розвитку європейської алхімії може бути означений як контраверсійний: накопичення та посилення внутрішніх суперечностей створювало передумови для майбутнього якісного стрибка. В алхімії намітилися значне концептуальне розгалуження та розмежування фізика та мустика, "фізики" й "містики" [6, с. 248] - практично-операційної та умоглядно-духовної складових (рис. 3).

Незмінним компонентом алхімічних студій залишалася містико-окультна діяльність. Однак на тлі помітного зростання кількості алхіміків [8, с. 220], розвиток і поширення алхімічних знань мали неодмінний побічний ефект - їх десакралізацію та профана-

вимірі. Ще наприкінці XIV ст. Дж. Чосер сатирично окреслив цю проблематику й висловив характерну думку: слід відрізнати правдиве Мистецтво герметичних філософів від облудних золоторобчих екзерсисів, адже "не все те золото, що блищить" [37, с. 11].

Світоглядна революція відбувалася в декількох напрямках.

1. На тлі кризи традиційної схоластики, заснованої на аристотелізмі, ренесансні гуманісти здійснили нове прочитання античної спадщини, зокрема, Платона й неоплатоніків, наново відкрили для Заходу Герметичний корпус [30, с. 141]. В алхімії відбулося своєрідне заперечення заперечення: раціоналізований перипатетизм знову поступився містичному духові, що певним чином нагадував настрої еліністичної епохи¹⁸.

2. Антропоцентричні тенденції в загальнофілософському вимірі резонували з антропологічною проблематикою алхімії. Микола Кузанський із посиленням на Гермеса Трисмегіста проводив аналогію між Богом як Творцем природних форм та людиною як творцем "форм мистецтва" в цілком алхімічному дусі [44, с. 99]. Пафос співтворчості адепта з Богом

¹⁸ У руслі критики Аристотеля парацельсіанець Герхард Дорн вшановував Гермеса Трисмегіста й Платона, натомість багатьох інших алхімічних авторитетів - Авіценну, Гебера, Разеса, Альберта Великого - засуджував як "софістів" [4, с. 98, 136].

та уподібнення Йому трансформував старий алхімічний імператив "наслідування Природи" в напрямку прагнення її перевершити. Водночас дещо співзвучно з коперниканським переворотом в астрономії Парацельс здійснив революцію в алхімії [45] та переніс пріоритет із трансмутації металів на вдосконалення тілесного та духовного здоров'я людини.

3. Не менш важливим аспектом парацельсіанської революції є перетворення бінарної опозиції Меркурій-Сульфур на алхімічну "трійцю" Меркурій-Сульфур-Сіль. Цікаво, що цей революційний крок подався Парацельсом під консервативним гаслом шанобливого додержання традиції - відтворення доктрин Гермеса, незаслужено забутих нащадками [45].

4. У XVI - XVII ст. намітилася тенденція, унаслідок якої "хіміки та герметики розділилися" [6, с. 247]. У межах алхімічної методології назрівав перехід від містичного якісно-неповторного досвіду (*experientia*) до кількісного та відтворюваного досвіду (*experimentum*) [45]. Паралельно з трудами Р. Глаубера, А. Лібавіуса та Г. Агриколи, що в контексті технічної революції й формування наукового світогляду тяжіли до природничонаукового знання, конституювався напрямок духовної алхімії, послідовники якого зводили розуміння трансмутації до алегорії вдосконалення людської душі. "Шукай філософський Камінь у власній душі" [46, с. 220], "Перетвори себе на живий філософський Камінь" [6, с. 166], - писали Ангел Силезій та Герхард Дорн. Таким чином, традиційний концепт філософського Каменя як зовнішнього медіатора трансмутації втрачає значення¹⁹. Можливо, ця тенденція несе відбиток ідей Реформації, що скасовувала стару ієрархію посередників між Людиною та Богом.

Нарешті, розвиток освіти та формування інформаційного простору створювали умови для виходу феномена алхімії за власні межі - порушення герметичної замкненості та остаточної інституціалізації нового соціокультурного феномена науки.

Цікаво, що засновники новочасної науки - Ф. Бекон, І. Ньютон, Р. Бойль - були обізнаними з алхімічною традицією. Якщо перший принаймні цікавився алхімією [48], то другий активно практикував її [7, с. 247], а третій вважається вірогідним автором трактату про Анти-Еліксир [49]. Тим не менше, беконівський девіз *Scientia potentia est* ("Знання - сила") є глибоко спорідненим саме з алхімічним розумінням знання [50]. Часи змінюються, а алхімія знову залишається на їх межі:

Середні віки } на межі розподілу
Новий час } соціокультурних епох

Після наукової революції XVII ст. у бутті європейської алхімії відбулися докорінні зміни. Звичайно, алхімія не перетворилася на хімію та не була повністю витіснена й знищена нею. Однак поява науки як окремого соціального інституту та зростання його ролі в суспільстві зумовили можливість інтерпретації алхімії як "лженауки" та критики з позицій світогляду Просвітництва. Власне алхімія не зникла, хоча й перебувала в занепаді - у невизначеності нової містико-фізичної доби (рис. 4). При цьому вона залишалася незмінною периферією стосовно змінюваної культури - цього разу логоцентричної культури Нового часу.

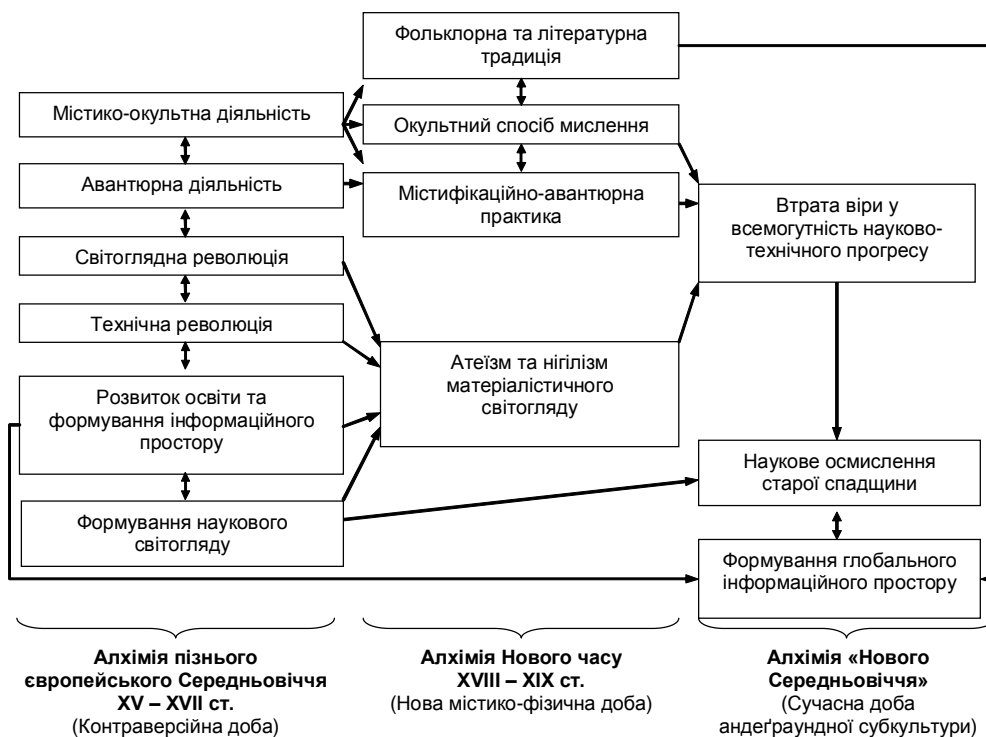


Рис. 4. Загальні зміни системи сутнісноутворюючих факторів феномена алхімії в постсередньовічний період.

¹⁹ У контексті контраверсій алхімії парацельсіанської та пізнішої епох, коли захист традиції парадоксально поєднується з її запереченням, цілком природно виглядає своєрідний "алхімічний антиалхімізм" Григорія Сковороди (XVIII ст.), у якому заперечення філософського Каменя та засудження пошуків золота поєднується з містичними алегоріями та герметичними символами [47].

Діяльність алхіміків цього періоду, особливо XIX ст., переважно є відомою за відносно нечисленними епізодами скандально-сенсаційного ґатунку. Показовими є спроби деяких прихильників алхімії виправдати своє Мистецтво, надаючи йому новочасної наукоподібності - поєднати традиційні опінії герметиків із вільною інтерпретацією новітніх відкриттів хімічної науки²⁰.

Утім, власне хімія як наука принципово відмежувалася від алхімії²¹. Якщо за часів Ньютона межа між наукою та герметичною традицією ще була не визначеною, то в подальшому відбулося повне розділення й протиставлення цих феноменів. Захоплення матеріалістичними теоріями, культом *Ratio* і точного знання мало неодмінний зворотний бік - розвиток окультних товариств розенкрейцерів і франкмасонів, що практикували, зокрема, й алхімію. Положення феномена у відповідному контексті залишається межовим:

Рационалістичний світогляд Нового часу	} на межі розподілу світоглядних підходів
Ірраціоналізм окультного світосприйняття	

Загалом період XVIII - XIX ст. став "темною добою" для герметичного Мистецтва: алхімічне вчення було суттєво дискредитовано містифікаційно-авантюрною практикою певних своїх послідовників та заперечено з позицій матеріалістичного світогляду Просвітництва й строгої наукової раціональності. Окультний спосіб мислення алхіміків, туманний стиль їхніх трактатів, нечіткість і багатозначність алхімічних понять та образів суперечили методологічній настанові В. Оккама "не примножувати сутності без потреби".

Нігілізм стосовно алхімії не був безальтернативним. Герметичні ідеї, сюжети, міфологеми та їх відображення у фольклорній традиції дістали багатогранне віддзеркалення в художній літературі як закономірна компенсація кризових тенденцій у внутрішньому вимірі феномена алхімії. Інтерес романтиків XIX ст. до Середньовіччя та алхімії став закономірною реакцією на Просвітництво. "Фауст" Й.-В. Гете, "Собор Паризької Богоматері" В. Гюґо - твори, сповнені алхімічним духом, і це не є дивним з огляду на живий інтерес авторів до герметичного Мистецтва.

У XIX ст. інтерес до алхімічної спадщини не обмежувався літературно-мистецькими творами романтизму. Феномен алхімії, зокрема, його природничо-наукова складова, стали об'єктом академічного вивчення²². Навіть у межах антиалхімізму алхімія виз-

навалася "матір'ю хімії". Зневажливо-зверхнє ставлення до алхімії в наукових колах урешті-решт змінилося на поборне або навіть шанобливе, хоча й обмежувалося її хіміко-операційною складовою. Саме в такому ключі мистецтво Гермеса переосмислювали вчені XIX ст. - Ю. Лібіх [54, с. 56-57], М. Бергто [1], В. Оствальд [55]. Останній гранично загострив свою думку і, реабілітуючи алхімію, ототожнив її з тією ж хімією, адекватною реаліям Середньовіччя²³. Утім, таку оцінку було зроблено вже в кінці XIX ст. - на світанку нової епохи, коли низка наукових відкриттів завдала суттєвого удару класичній науковій парадигмі та сприяла докорінній переоцінці алхімії.

На загальному тлі природничонаукових досягнень першої половини XX ст.²⁴ наука перестала нехтувати й вивченням іншої складової алхімії, що лежить поза межами природознавства. Алхімія набуває звучання "інваріанта" середньовічного мислення²⁵ - того мислення, що врешті-решт дало людству технічну, наукову, світоглядну революцію тощо²⁶. У цьому контексті актуалізується пророцтво М. Бердяєва, що в Новому Середньовіччі "виявиться містичний характер техніки ... релігія та знання знову входять у контакт" [18, с. 33]. У такому разі феномен алхімії знову локалізується на межі епох:

Нове Середньовіччя	} на межі розподілу соціокультурних епох
Новий час	

У XX ст. образ ученого в масовій свідомості міфологізувався й набув, зокрема, рис архетипізованої фігури алхіміка, чаклуна, мага - Фауста і Франкенштейна в одній особі [59]. Деміургічні прагнення алхіміків підкорити Природу та Час нарешті було

знехтує ними, тоді помисли її справді вищою мірою зазнають приниження, та й вся її наука зазнає відбитку цієї ганьби" [53, с. 23], - ці думки французького історика Ф. Гізо є цілком справедливими стосовно дослідження феномена алхімії.

²³ "Ми звикли ... з презирством дивитися на експериментальні спроби середньовічних учених здійснити це перетворення [неблагородних металів у золото. - Авт.] ... Але ми маємо на це так само мало прав, як, наприклад, стосовно сучасних спроб штучного отримання білків" [55, с. 4-5].

²⁴ Відкриття електрона та радіоактивності заперечили неподільність атома, а отже, фактично виправдали ідею трансмутації елементів. У подальшому квантова механіка й теорія відносності зруйнували усталені в класичній науці уявлення про матерію, енергію, час, простір і причинність. Робота вчених над ядерною енергією наочно довела справедливості алхімічної думки: розкриття потаємних секретів Природи є джерелом безмежних можливостей та великої небезпеки, а це накладає на адепта неодмінну моральну відповідальність, щоб силу таємного Знання не було вжито в негідних цілях. Доречно згадати тут алхімічний афоризм: *Tam ethice quam physice* - "скільки етики, стільки й фізики" [56], з яким співвідноситься застереження найвідомішого алхіміка XX ст. Фулканеллі щодо небезпек "науки, не обтяженої совістю" [11, с. 197].

²⁵ "Алхімічне мислення є середньовічним. Середньовічне мислення є алхімічним. І, нарешті, останній крок, що гранично загострює думку: якби в Середні віки не було алхімії, середньовічне мислення все одно було б у принципі алхімічним" [9, с. 407] - подібно до того, як, на думку К.Г. Юнга, людина Заходу незалежно від своїх поглядів залишається в глибинному психологічному сенсі християнином [26, с. 508-510].

²⁶ Й. Хейзинґа вважав культуру Середніх віків, зокрема Високого Середньовіччя XII - XIII ст., фундаментом сучасної цивілізації [57, с. 357] і зазначав, що "за часів, що колись вважалися закостенілими, мертвими, нове скрізь уже давало паростки" [58, с. 5].

²⁰ Зокрема, за спогадами французького історика Л. Фіґ'є, у середині XIX ст. алхімік, ім'я якого автор воліє не називати, у бесіді з ним обстоював ідею трансмутації металів, поширюючи на них поняття ізомерії [51].

²¹ Французький хімік XVIII ст. П. Маке визначав епоху алхімії як найтемніший та найганебніший період історії хімії [52, с. xxiv]. На його думку, хімія не має з алхімією нічого спільного, окрім імені, «але їй це так само неприємно, як розумній та розсудливій, але маловідомій доньці носити ім'я матері, відомої своїми дивацтвами та ісенітницями» [52, с. 373].

²² Алхімію як феномен уперше представлено об'єктом вивчення в XVII ст. у трудах о. Атанасія Кірхера, послідовника Раймонда Луллія [33, с. 323], але тільки XIX ст. дає перші приклади спроб наукового дослідження цього явища. «Є ще факти віддалені, незмірно темні, величні, що складно спостерігати та описувати, проте вони є фактами; вони також накладають на людину обов'язок вивчення; а якщо вона не визнає їх або

втілено. Однак це відбулося в парадоксальний спосіб - через відмову від їх одвічних смислів і спричинило глобальні кризові явища [7, с. 249-253]. Логічним наслідком стало розчарування в раціоналістичному оптимізмі науки XIX ст., втрата віри у всемогутність науково-технічного прогресу. Це породило протестні настрої, що поширювалися на тлі формування глобального інформаційного простору. Поява нових езотеричних рухів, поєднаних умовною назвою "New Age", позначена прагненням синтезу традицій Сходу та Заходу²⁷. За таких умов алхімія набула рис андеґраундної субкультури, що існує в різноманітних формах - від духовних технік на кшталт йоги [11, с. 237] до паранаукових лабораторних дослідів [11, с. 239] із використанням найновіших винаходів природничих наук.

Отже, феномен алхімії виявляє значну соціокультурну лабільність, що забезпечує його адаптацію до змінюваних умов буття. Його інваріантною ознакою залишається містико-езотеричний характер [60, с. 294], живильне коріння якого слід шукати в глибинах людської психіки [6], прадавніх міфологемах та фольклорній традиції [7]. При цьому характерно, що фольклорні явища містять як традиційні, повторювані елементи, так і новації; отже, вони не передаються механічно. Їх функції можуть змінюватися в часі, тому протягом століть одне й те саме фольклорне явище може задовольняти різні потреби та відповідати різній психології [61, с. 350], тобто здатне еволюціонувати, залишаючись традиційним [61, с. 352]. Утім, це стосується не лише фольклорних явищ, зазначає Л. Февр [61, с. 350]. Вочевидь, ці закономірності є справедливими й стосовно феномена алхімії, і це додатково пояснює специфіку його соціокультурного буття. Попри зміни, які протягом існування в соціокультурному просторі Європи зазнавала алхімія, вона виявилася надзвичайно стійким феноменом, виправдовуючи в такий спосіб автодефініцію *Scientia immutabilis* - "незмінне вчення" [60].

Алхімія в наш час є також об'єктом наукового осмислення старої спадщини - багатоаспектного дослідження з академічних позицій. Зокрема, до цієї тенденції можна віднести активні процеси музеєзації алхімічної спадщини: соціальний інститут музеїв ефективно зберігає та транслює дух феномена алхімії. Це додатково свідчить про багатство ментального виміру та актуальність цього феномена в сучасному світі.

Втрата віри в неодмінний соціальний прогрес уможливила ревізію традиційних постулатів медієвістики та спонукала дослідників до усвідомлення необхідності бачити в середньовічній добі не стадію в загальному поступовому сходженні людства, а специфічний стан суспільства й цивілізації, що має бути досягнутим у всій неповторній своєрідності [62]. Аналогічний підхід цілком адекватно можна застосувати й до алхімії, оскільки функціонування за типом "проміжної ланки" або містка ніколи не було її власною метою.

Висновки

Проведений історико-філософський аналіз специфіки соціокультурного буття феномена алхімії в діахронному вимірі виявляє, що:

²⁷ К.Г. Юнг звертає увагу на проблематичність такого синтезу: "Чи можливо - більше того, чи бажано - для кожної з установок копіювати іншу? ... Не можна змішати вогонь та воду. Східна установка зводить нанівець західну і навпаки" [26, с. 510].

1. Між елліністичною, арабською та європейською алхімією існує тісний взаємозв'язок і безпосередня спадкоємність у практично-операційному та умоглядно-філософському вимірах, що дозволяє розглядати їх як часопросторові прояви генези феномена алхімії, тобто ланки єдиної традиції. Це підтверджує гіпотезу щодо принципової єдності алхімії Заходу як соціокультурного феномена та історико-філософської традиції.

2. Містико-езотеричний характер є інваріантною рисою алхімії на всіх етапах її історії. В інших аспектах феномен є лабільним та проявляє значну соціокультурну адаптивність. Тут має місце специфічна релятивність *"Scientia immutabilis - Scientia mutabilis"*: феномен зазнає суттєвих трансформацій, але в парадоксальний спосіб незмінно залишається на периферії змінюваного соціокультурного простору.

3. Попри певний занепад алхімії у XVIII-XIX ст., герметична традиція не перервалася, а феномен алхімії не зник і продовжує існувати у XX-XXI ст. Втрата віри у всемогутність науково-технічного прогресу, потреба наукового осмислення старої спадщини, формування глобального інформаційного простору створюють умови для існування феномена алхімії як впливової андеґраундної субкультури в сучасному світі. У контексті концепцій Нового Середньовіччя ця ситуація виглядає цілком закономірною.

ЛІТЕРАТУРА

- Berthelot M. Les Origines de l'Alchimie / M. Berthelot. - Paris, 1885. - xx + 445 p.
- Ruska J. L'Alchimie a l'Epoque du Dante / J. Ruska // Annales Guehard-Severine. - 1934. - S. 410-417.
- Lippmann E.O. von. Some Remarks on Hermes and Hermetica / E.O. von Lippmann // Ambix. - 1938. - Vol. 2, No. 1. - P. 24.
- Юнг К.Г. Філософское древо // Філософское древо / К.Г. Юнг ; [пер. с нем. А.В. Гараджи]. - М. : Академический проект, 2008. - С. 65-174.
- Юнг К.Г. Видения Зосимы // Філософское древо / К.Г. Юнг ; [пер. с нем. А.В. Гараджи]. - М. : Академический проект, 2008. - С. 3-64.
- Юнг К.Г. Психология и алхимия / К.Г. Юнг ; [пер. С.Л. Удовик]. - М. : Рефл-бук, К.: Ваклер, 1997. - 592 с.
- Элиаде М. Кузнецы и алхимики / [пер. с франц. Н.А. Михайлова, Т.В. Цивьян] // Азиатская алхимия / М. Элиаде. - М. : Янус-К, 1998. - С. 140-253.
- Ютен С. Повседневная жизнь алхимиков в средние века / С. Ютен ; [пер. с франц. В.Д. Балакина]. - М. : Молодая гвардия, 2005. - 244 с.
- Рабинович В.Л. Алхимия / В.Л. Рабинович. - СПб. : Изд-во Ивана Лимбаха, 2012. - 704 с.
- Martin C. Alchemy and the Renaissance Commentary Tradition on Meteorologica IV / C. Martin // Ambix. - 2004. - Vol. 51, No. 3. - P. 245-262.
- Джонсон К.Р. Феномен Фулканелли / К.Р. Джонсон ; [пер. с англ. А. Осипова]. - М. : Энигма, 2009. - 368 с.
- Винокуров В.В. Алхимия в современном мире - sol niger / В.В. Винокуров // Magnum Ignotum: Алхимия. Иконология. Схоластика / [под общ. ред. И.П. Давыдова]. - М. : Книжный дом "Либроком", 2012. - 224 с.
- Юнг К.Г. Воспоминания, сновидения, размышления / К.Г. Юнг ; [пер. И. Булкиной]. - К. : AirLand, 1994. - 405 с.
- Ле Гофф Ж. Средневековая уява / Ж. Ле Гофф ; [пер. з франц. Я. Кравця]. - Львів : Літопис, 2007. - 350 с.
- Шабанова Ю.О. Историко-философский простір "Довгого Середньовіччя" / Ю.О. Шабанова // "Дні науки філософського факультету - 2011", Міжн. наук. конф.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А.Є. Конверський [та ін.]. - К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. - Ч. 1. - С. 70-72.
- Гуревич А.Я. Уроки Люсьена Февра / А.Я. Гуревич // Февр Л. Бои за историю / Л. Февр ; [пер. А.А. Бобовича, М.А. Бобовича и Ю.Н. Стефанова]. - М. : Наука, 1991. - С. 501-541.
- Юнг К.Г. "Улисс" / [пер. В. Терина] // Дух Меркурий / К.Г. Юнг. - М. : Канон, 1996. - С. 281-316.

18. Бердяев Н.А. Новое Средневековье / Н.А. Бердяев. - М. : Феникс; ХДС-пресс, 1991. - 84 с.
19. Эко У. Средние века уже начались / У. Эко ; [пер. Е. Балаховской] // Иностран. лит. - 1994. - № 4. - С. 258-267.
20. Родигін К.М. "Містична ніч" Середньовіччя в контексті сучасної західної культури / К.М. Родигін // Філософські виміри сучасної соціальної реальності: матеріали міжнародної наукової конференції. - Донецьк : ДонУ, 2011. - С. 64-66.
21. Блок М. Апология истории / М. Блок ; [пер. Е.М. Лысенко]. - М. : Наука, 1973. - 232 с.
22. Семушкин А.В. Литературный корпус греко-египетского философского синкретизма / А.В. Семушкин // Человек как философская проблема: Восток - Запад. - М. : Изд-во УДН, 1991. - С. 90-106.
23. Родигін К. Алхімія та натурфілософське знання в ментальному та геополітичному просторі Східної Європи XV - XVII століть / К. Родигін, М. Родигін // Схід. - 2012. - № 2 (116). - С. 164-172.
24. Возникновение и развитие химии с древнейших времен до XVII века / [отв. ред. Ю.И. Соловьев]. - М. : Наука, 1983. - 399 с.
25. Попов В. Акосмічний бунт античного гнозису та проблеми сучасної західної ідентичності / В. Попов // Схід. - 2010. - № 5 (105). - С. 116-119.
26. Юнг К.Г. Различия между восточным и западным мышлением // Сознание и бессознательное / К.Г. Юнг ; [пер. с англ. А.А. Алексеяева]. - СПб. : Университетская книга, 1997. - С. 500-522.
27. Ruska J. Methods of Research in the History of Chemistry / J. Ruska // *Ambix*. - 1937. - Vol.1, №1. - P. 21-29.
28. Родигін К. Феномен алхімії в часопросторовому та ментальному вимірі Старого Світу / К. Родигін, М. Родигін // Схід. - 2012. - № 4 (118). - С. 164-172.
29. Абу Бакр Ар-Рази. Духовная медицина / Абу Бакр Ар-Рази ; [пер. с араб. Т. Мардонова]. - Душанбе : Ирфон, 1990. - 88 с.
30. Ле Гофф Ж. Интеллектуалы в Средние века / Ж. Ле Гофф ; [пер. с франц. А.М. Руткевича.]. - СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2003. - 160 с.
31. Морозов В.Н. Теория превращения металлов в алхимию: от учения Аристотеля о первоэлементах к теории двух начал ал-Джабира / В.Н. Морозов // Рациональные реконструкции истории науки. Рабочие материалы конф. 22-23 июня 2009 г. - СПб., 2009. - С. 123-124.
32. Аристотель. Метафизика // Соч. в 4-х тт. / Аристотель ; [ред. В.Ф. Асмус]. - М. : Мысль, 1976. - Т. 1. - С. 63-367.
33. Шишков А.М. Средневековая интеллектуальная культура / А.М. Шишков. - М. : Издатель Савин С.А., 2003. - 592 с.
34. Надточаев А. С. Философия и наука в эпоху античности / А.С. Надточаев. - М. : Изд-во МГУ, 1990. - 286 с.
35. Иллюстрированная история суеверий и волшебства / [ред. А. Леманн]. - К. : Україна, 1991. - 400 с.
36. Герц В. Очерк истории развития основных воззрений химии / В. Герц ; [пер. Н. Бах; под ред. и с дополнениями М.А. Блох]. - Л. : Науч. хим.-технол. изд-во, 1924. - 243 с.
37. Чосер Дж. Оповідь Слуги каноніка / Джеффри Чосер; [пер. К. Родигіна] // Отражения: Выпуск 5. Первые опыты художественного перевода / [отв. ред. и сост. О.В. Матвиенко]. - Донецк : ДонУ, 2012. - С. 5-23.
38. Гильом де Лоррис. Роман о Розе / Гильом де Лоррис, Жан де Мен ; [пер. со старофр. Д.Н. Вальяно и Н.В. Забабуровой]. - Ростов-на-Дону, 2001. - 287 с.
39. Марчукова С.М. Естественнонаучные представления в средневековой Европе / С.М. Марчукова. - СПб. : Европейский Дом, 1999. - 192 с.
40. Фома Аквинский. О камне философов и прежде всего о телах сверхъестественных. Об искусстве алхимии / Фома Аквинский ; [пер. В. Рохмистрова] // Свинцовые врата алхимии: Теория, символы, практика. - СПб. : Амфора, 2002. - С. 263-295.
41. Гоголь Н.В. О средних веках // Собр. соч. в 7 тт. / Н.В. Гоголь. - М. : Худ. лит., 1978. - Т. 6. - С. 36-37.
42. Гюго В. Собор Парижской Богоматери / В. Гюго ; [пер. з фр. П.Тернюка]. - К. : Вища школа, 1981. - 464 с.
43. Февр Л. Научный порыв Возрождения // Бои за историю / Л. Февр ; [пер. А.А. Бобовича, М.А. Бобовича и Ю.Н. Стефанова]. - М. : Наука, 1991. - С. 388-392.
44. Николай Кузанский. Берилл / [пер. В.В. Бибихина] // Соч. в 2-х тт. / Николай Кузанский. - М. : Мысль, 1980. - Т. 2. - С. 95-133.
45. Морозов В.Н. Теория трех начал в алхимии: научная революция или былая традиция? / В.Н. Морозов // Научная и техническая рациональность. Возможности диалога. - СПб. : Санкт-Петербург. философ. общество, 2009. - С. 57-59.
46. Ангелус Силезиус. Херувимский странник = Angelus Silesius. Cherubinischer Wandersmann / Ангелус Силезиус ; [пер. с нем. Н.О. Гучинской]. - СПб. : Наука, 1999. - 509 с.
47. Родигін К.М. "Духовна алхімія" Григорія Сковороди / К.М. Родигін // Гілея: науковий вісник / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. - К. : ВІР УАН, 2012. - Вип. 65 (№10). - С. 323-330.
48. Cintas P. Francis Bacon: an Alchemical Odyssey through the *Novum Organum* / P. Cintas // *Bull. Hist. Chem.* - 2003. - Vol. 28, No. 2. - P. 65-75.
49. Ihde A.J. Alchemy in reverse: Robert Boyle on the degradation of Gold / A.J. Ihde // *Chymia*. - Philadelphia : Pennsylvania Univ. Press, 1964. - Vol. 9. - P. 47-57.
50. Гайденоко П.П. История новоевропейской философии в ее связи с наукой / П.П. Гайденоко. - М. : Наука, 1987.
51. Фигье Л. Алхимия в XIX веке / Л. Фигье // Свинцовые врата алхимии: Теория, символы, практика. - СПб. : Амфора, 2002. - С. 19-58.
52. Macquer P. Dictionnaire de Chymie / P. Macquer. - Paris, 1778. - Т. 1. - xl + 568 p.
53. Гизо Ф. О характере науки в наше время / Ф. Гизо // История средних веков / [сост. М.М. Стасюлевич]. - СПб.-М. : Полигон, АСТ, 1999. - С. 21-24.
54. Либих Ю. Письма о химии / Ю. Либих. - СПб., 1861. - Т. 1. - 356 с.
55. Оствальд В. Эволюция основных проблем химии / В. Оствальд. - М., 1909. - 231 с.
56. Морозов В.Н. Тень проблемы универсалий в алхимии христианских докторов / В.Н. Морозов // Мистико-эзотерические движения в теории и практике. Проблемы интерпретации эзотеризма и мистицизма: Сб. материалов Третьей международной научной конференции / [под. ред. С.В. Пахомова]. - СПб. : РХГА, 2010. - С. 215-224.
57. Хейзинга Й. В тени завтрашнего дня // *Homo ludens*. В тени завтрашнего дня / Й. Хейзинга; [пер. В. Ошиса]. - М. : АСТ, 2004. - С. 339-539.
58. Хейзинга Й. Осень средневековья / Й. Хейзинга ; [пер. Д.В. Сильвестрова]. - М. : Наука, 1988. - 540 с.
59. Haynes R. The Alchemist in Fiction: The Master Narrative / R. Haynes // *HYLE*. - 2006. - Vol. 12, No. 1. - P. 5-29.
60. Родигін К. Соціокультурна адаптивність та лабільність "Scientia Immutabilis" / К. Родигін, М. Родигін // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. - Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. - Т. 34. - С. 287-298.
61. Февр Л. Фольклор и фольклористы // Бои за историю / Л. Февр ; [пер. А.А. Бобовича, М.А. Бобовича и Ю.Н. Стефанова]. - М. : Наука, 1991. - С. 347-358.
62. Гуревич А.Я. Средневековье как тип культуры / А.Я. Гуревич // Антропология культуры. Вып. 1. - М. : ОГИ, 2002. - С. 39-55.

REFERENCES

- Berthelot M. (1885), *Les Origines de l'Alchimie* [The Origins of Alchemy], Paris, xx + 445 p. (fr)
- Ruska J. (1934), *Annales Guebhard-Severine*, pp. 410-417 (fr).
- Lippmann E.O. von (1938), *Ambix*; 2, No. 1, p. 24.
- Yung K.G. (2008), *Filosofskoye drevo* [Jung C.G. The Philosophical Tree], *The Philosophical Tree*, Moscow, pp. 65-174 (rus).
- Yung K.G. (2008), *Videniia Zosimy* [Jung C.G. The Visions of Zosimos], *The Philosophical Tree*, Moscow, pp. 3-64 (rus).
- Yung K.G. (1997), *Psikhologiya i alkhimia* [Jung C.G. Psychology and Alchemy], Moscow, Kyiv, 592 p. (rus)
- Eliade M. (1998), *Kuznetsy i alkhimiki* [Smiths and Alchemists], Moscow, pp. 140-253 (rus).
- Yuten S. (2005), *Povsednevnaia zhizn alkhimikov v sredniye veka* [Hutin S. Everyday Life of Alchemists in the Middle Ages], Moscow, 244 p. (rus)
- Rabinovich V.L. (2012), *Alkhimiia* [Alchemy], St. Petersburg, 704 p. (rus)
- Martin C. (2004), *Ambix*; 51, No. 3, pp. 245-262.
- Dzhonson K.R. (2009), *Fenomen Fulkanelli* [Johnson K.R. The Fulcanelli Phenomenon], Moscow, 368 p. (rus)
- Vinokurov V.V. (2012), *Alkhimiia v sovremennom mire – sol niger* [Alchemy in the Modern World – Sol Niger], Moscow, 224 p. (rus)
- Yung K.G. (1994), *Vospominaniia, snovideniia, razmyshleniia* [Jung C.G. Memories, Dreams, Reflections], Kyiv, 405 p. (rus)
- Le Goff J. (2007), *Seredniovizhna uiava* [Medieval Imagination], Lviv, 350 p. (ukr)

15. *Shabanova Yu.O.* (2011), Istoryko-filosofskyi prostir «Dovhoho Seredniovichchia» [The Historico-Philosophical Space of «the Long Middle Ages»], *Science Days of the Faculty of Philosophy*, 1, Kyiv, pp. 70-72 (ukr).
16. *Gurevich A.Ya.* (1991), Uroki Liusiena Fevra [The Lessons of Lucien Febvre], *The Battles for the History*, Moscow, pp. 501-541 (rus).
17. *Yung K.G.* (1996), «Uliss» [Jung C.G. «Ulysses»], *The Spirit Mercurius*, Moscow, pp. 281-316 (rus).
18. *Berdyaev N.A.* (1991), Novoye Srednevekovye [The New Middle Ages], Moscow, 84 p. (rus)
19. *Eco U.* (1994), *Foreign Literature*, 4, pp. 258-267 (rus).
20. *Rodygin K.M.* (2011), «Mystichna nich» Seredniovichchia v kontekstii suchasnoi zakhidnoi kultury [The «Mystical Night» of the Middle Ages in the Context of Modern Western Culture], *The Philosophical Dimensions of the Modern Social Reality*, Donetsk, pp. 64-66 (ukr).
21. *Blok M.* (1973), Apologiya istorii [Bloch M. The Apology of History], Moscow, 232 p. (rus)
22. *Semushkin A.V.* (1991), Literaturny korpus greko-yegipetskogo filosofskogo sinkretizma [The Literary Corpus of Greco-Egyptian Philosophical Syncretism], *A Man as a Philosophical Problem: East – West*, Moscow, pp. 90-106 (rus).
23. *Rodygin K., Rodygin M.* (2012), *East. Analytic and informative journal*; 2 (116), pp. 164-172 (ukr).
24. Voznikoveniye i razvitiye khimii s drevneyshikh vremen do XVII veka [The Origin and Development of Chemistry from the Ancient Times to the XVII Century] (1983), Moscow, 399 p. (rus)
25. *Popov V.* (2010), *East. Analytic and informative journal*; 5 (105), pp. 116-119 (ukr).
26. *Yung K.G.* (1997), Razlichie mezhdru zapadnym i vostochnym myshleniyem [Jung C.G. The Difference Between Western and Eastern Thought], *The Consciousness and the Unconscious*, St. Petersburg, pp. 500-522 (rus).
27. *Ruska J.* (1937), *Ambix*; 1, No. 1, pp. 21-29.
28. *Rodygin K., Rodygin M.* (2012), *East. Analytic and informative journal*; 4 (118), pp. 164-172 (ukr).
29. *Abu Bakr Ar-Razi* (1990), *Dukhovnaya meditsina* [The Spiritual Medicine], Dushanbe, 88 p. (rus)
30. *Le Goff J.* *Intellektualy v Sredniye veka* [The Intellectuals in the Middle Ages], St. Petersburg, 160 p. (rus)
31. *Morozov V.N.* (2009), Teoriya prevrashcheniya metallov v alkhimii: ot ucheniya Aristotelia o pervoelementakh k teorii dvukh nachal al-Dzhabira [The Transformation of Metals Theory in Alchemy: from Aristotle's Doctrine to the Two Principles Theory of al-Jabir], *The History of Science Rational Reconstructions*, St. Petersburg, pp. 123-124 (rus).
32. *Aristotel* (1976), *Metafizika* [Aristotle. Metaphysics], *Works*, 1, Moscow, pp. 63-367 (rus).
33. *Shishkov M.* (2003), *Srednevekovaya intelektualnaya kultura* [The Medieval Intellectual Culture], Moscow, 592 p. (rus)
34. *Nadtochayev A.S.* (1990), *Filosofiya i nauka v epokhu antichnosti* [Philosophy and Science in Antiquity], Moscow, 286 p. (rus)
35. *Illiustrirovannaya istoriya suyeveriy i volshebstva* [The Illustrated History of Superstitions and Magic] (1991), Kyiv, 400 p. (rus)
36. *Gerts V.* (1924), *Ocherk istorii razvitiya osnovnykh vozzreniy khimii* [Hertz W. Essay on the History of the Fundamental Views of Chemistry], Leningrad, 243 p. (rus)
37. *Choser Dzh.* (2012), *Opovid Sluhy kanonika* [Chaucer G. The Canon's Yeoman's Tale], *Reflections*, 5, Donetsk, pp. 5-23 (ukr).
38. *Giliom de Lorris, Zhan de Men* (2001), *Roman o Roze* [Guillaume de Lorris, Jean de Meun. The Romance of the Rose], Rostov-on-Don, 287 p. (rus)
39. *Marchukova S.M.* (1999), *Yestestvennonauchnyye predstavleniya v srednevekovoy Yevrope* [Natural Scientific Views in the Medieval Europe], St. Petersburg, 192 p. (rus)
40. *Foma Akvinskiy* (2002), *O kamne filosofov i prezhde vsego o telakh sverkhnebesnykh. Ob iskusstve alkhimii* [Thomas Aquinas. On the Philosophers' Stone and First of All on the Superheavenly Bodies. On the Art of Alchemy], *The Leaden Gates of Alchemy*, St. Petersburg, pp. 263-295 (rus).
41. *Gogol N.V.* (1978), *O srednikh vekakh* [On the Middle Ages], *Works*, 6, Moscow, pp. 36-37 (rus).
42. *Hiuho V.* (1981), *Sobor Paryzkiy Bohomateri* [Hugo V. Notre-Dame de Paris], Kyiv, 464 p. (ukr)
43. *Fevr L.* (1991), *Nauchnyu poruy Vozrozhdeniia* [Febvre L. Renaissance Scientific Impulse], *The Battles for the History*, Moscow, pp. 388-392 (rus).
44. *Nikolay Kuzanskiy* (1980), *Berill* [Nicholas of Cusa. The Beryl], *Works*, 2, Moscow, pp. 95-133 (rus).
45. *Morozov V.N.* (2009) *Teoriya trekh nachal v alkhimii: nauchnaia revoliutsia ili bylaia traditsiia?* [The Theory of the Three Principles in Alchemy: a Scientific Revolution or an Erstwhile Tradition?], *The Scientific and Technical Rationality. The Possibilities of Dialogue*, St. Petersburg, pp. 57-59 (rus).
46. *Angelus Silesius* (1999), *Kheruvimskiy strannik = Cherubimischer Wandersmann* [Cherubic Wanderer], St. Petersburg, 509 p. (rus, ger)
47. *Rodygin K.M.* (2012), *Hileia*; 65 (10), pp. 323-330 (ukr).
48. *Cintas P.* (2003), *Bulletin for the History of Chemistry*; 28, No. 2, pp. 65-75.
49. *Ihde A.J.* (1964), *Chymia*; 9, pp. 47-57.
50. *Gaydenko P.P.* (1987), *Istoriia novoyevropeyskoy filosofii v eye svyazi s naukoj* [The History of the Modern Philosophy in its Relation to the Science], Moscow, 456 p. (rus)
51. *Figye L.* (2002), *Alkhimiia v XIX veke* [Figuer L. Alchemy in the XIX Century], *The Leaden Gates of Alchemy*, St. Petersburg, pp. 19-58 (rus).
52. *Macquer P.* (1778), *Dictionnaire de Chymie* [The Dictionary of Chemistry], 1, Paris, xl + 568 p. (fr)
53. *Gizo F.* (1999), *O kharaktere nauki v nashe vremia* [Guizot F. On the Nature of the Science of Our Time], *History of the Middle Ages*, St. Petersburg, Moscow, pp. 21-24 (rus).
54. *Libikh Yu.* (1861), *Pisma o khimii* [Liebig J. The Letters on Chemistry], 1, St. Petersburg, 356 p. (rus)
55. *Ostvald W.* (1909), *Evolutsiia osnovnykh problem khimii* [The Evolution of the Main Problems of Chemistry], Moscow, 231 p. (rus)
56. *Morozov V.N.* (2010), *Ten problemy universalii v alkhimii khristianskikh doktorov* [The Shadow of the Problem of Universals in the Christian Doctors' Alchemy], *Mystic and Esoteric Movements in Theory and Practice*, St. Petersburg, pp. 215-224 (rus).
57. *Kheizinga Y.* (2004), *V teni zavtrashnego dnia* [Huizinga J. In the Shadow of Tomorrow], *Homo ludens. In the Shadow of Tomorrow*, Moscow, pp. 339-539 (rus).
58. *Kheizinga Y.* (1988), *Osen srednevekovia* [Huizinga J. The Autumn of The Middle Ages] Moscow, 540 p. (rus)
59. *Haynes R.* (2006), *HYLE*; 12, No. 1, pp. 5-29.
60. *Rodygin K., Rodygin M.* (2012), *Donetsk Journal of Shevchenko Scientific Society*, 34, pp. 287-298 (ukr).
61. *Fevr L.* (1991), *Folklor i folkloristy* [Febvre L. Folklore and Folklorists], *The Battles for the History*, Moscow, pp. 347-358 (rus).
62. *Gurevich A.Ya.* (2002), *Srednevekovye kak tip kultury* [The Middle Ages as a Type of Culture], *The Anthropology of Culture*, 1, Moscow, pp. 39-55 (rus).

Kostiantyn Rodyhin

THE PHENOMENON OF ALCHEMY OF THE WEST IN THE DIACHRONIC DIMENSION

The article deals with the phenomenon of alchemy in the diachronic dimension. The authors analyse the specifics of its sociocultural being. The interrelationship and succession between the Hellenistic, Arabic and European alchemy allow to consider them as the stages of the genesis of the essentially single phenomenon. Also, they can be considered as the links of one tradition that can be called the Western one. It is shown that a mystical and esoteric character is an invariant feature of alchemy during all the stages of its history. In other aspects, the phenomenon demonstrates a unique sociocultural adaptability that allows to expand its temporal existence in the specific forms to the present day.

Keywords: the phenomenon of alchemy, diachronic dimension, Western alchemical tradition.

© К. Родигін

Надійшла до редакції 17.12.2012

№ 1 (121) січень-лютий 2013 р.